

Jarkko Silén

LENIN JA STALIN HELSINGISSÄ

Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran elokuvapyrinnöt

Me kuljemme Stalinin kanssa kuin Leninin kanssa, puhumme Stalinin kanssa kuin Leninin kanssa, hän tuntee kaikki sydänhuolemme, koko elämänsä ajan huolehtii hän meistä – sanotaan eräässä parhaimmista venäläisistä kansansaduista (Josef Vissarionovitsh Stalin, Lyhyt elämäkerta).

Sunnuntaina 21. heinäkuuta levottomana välirauhan kesänä 1940 oli Helsingissä elokuvateatteri Tenhossa (Helsinginkatu 15) harvinainen elokuvaesitys. Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seura, niin sanottu SNS I, esitti jäsenilleen Mihail Rommin edellisvuonna valmistuneen elokuvan *Lenin vuonna 1918* (*Lenin v 1918 godu*, NL 1939). Neuvostoelokuvan esitystoimintaa piti jatkaa, mutta valtiiovallan voimakkaat tukahduttamistoimet estivät sen, kuten seuran muunkin toiminnan.

Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran perustivat toukokuun 1940 lopulla 1930-luvun tunnetut vasemmistoaktivistit, Tammissaaren pakkotyöläitöksestä vapautuneiden Mauri Ryömän ja Aimo Rikan johdolla. Seuran tarkoitus oli työskennellä Suomen ja Neuvostoliiton välisten rauhallisten ja ystävällisten suhteiden sekä maiden välisten taloudellisten ja sivistyksellisten suhteiden lujittamiseksi (Karttunen 1966, 40–46). Moskovan rauhan jälkeisissä oloissa seura joutui kuitenkin viranomaisien ja lehdistön hampaisiin, ja sen toiminta päättyi pian keskeisten toimijoiden vankeustuomioihin ja koko seuran lakkauttamiseen.

Toimintamuotoina olivat jäsenkokousten lisäksi ennen kaikkea esitelmätilaisuudet ja

kustannustoiminta. Elokuvaesitystoiminta on mainittu jo toukokuun lopulla pidetyn perustamiskokouksen toimintasuunnitelmassa, jossa pohditaan myös muun muassa elokuvateattereiden ostamisen mahdollisuutta taloudellisten mahdollisuuksien puitteissa (Toimintasuunnitelma. SNRYS, KansA). Vuosikokouksessa asetettiin myös jaostoja, ja elokuvaesitystoiminta kuului kulttuuri- ja taiteen ala- jaostojen alaan. Toiminnan perustana olivat suhteet Neuvostoliiton kulttuurisuhteita ulkomaille hoitavan järjestön VOKS:n (*Vsesojuznoje obšestvo kulturnoi svjazi s zagranitsei*) kanssa. Seura sai VOKS:n kautta käyttöönsä filmejä Neuvostoliitosta. Se ei kuitenkaan pystynyt viranomaiskieltojen takia esittämään filmejä. (Toimintakertomus ajalta 22.5.–1.11.1940. SNRYS, KansA.) Myöhemmin seuran sihteeri Aimo Rikka muisti kuitenkin nimenomaan kulttuuri- ja taiteen ala- jaoston toiminnan menestyksekkäänä, sillä elokuvaesityksen lisäksi jaosto julkaisi Neuvostoliittoa käsitteleviä kirjasia ja aloitti kuorolaulutoiminnan (Aimo Rikka: Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran perustamisesta 35 vuotta. SNRYS, KansA).

Lenin ja Stalin valkokankaalla

Seuran esittämä elokuva *Lenin vuonna 1918* kuuluu historiallisten vallankumouselokuvien lajityyppiin (Miller 2010, 95–96). Se oli jatkoa elokuvalla *Lenin lokakuussa* (*Lenin v oktjabre*, NL 1937), joka oli tehty pikavauhtia

Lenin (Boris Štšukin) neuvonpidossa Maksim Gorkin (Nikolai Tšerkasov) kanssa elokuvassa *Lenin vuonna 1918*. Kuva: KAVI.

vallankumouksen 20-vuotisjuhlia varten. Molemmat ohjasi Mosfilm-yhtiön nuorena lupauksena tunnettu Mihail Romm, ja molemmissa Leniniä esitti Boris Štšukin, joka kuoli puoli vuotta jälkimmäisen elokuvan ensi-illan jälkeen. Keväällä 1939 ensi-iltansa saanut *Lenin vuonna 1918* on viimeinen viidestä 1930-luvun kolmena viimeisenä vuotena valmistuneesta fiktiivisestä puoluehistoriallisesta elokuvasta, joissa kuvattiin lokakuun vallankumouksen johtajien, ennen kaikkea Leninin ja Stalinin, toimintaa ennen vallankumousta ja sen aikana.¹ Elokuva esittää Stalinin Leninin uskollisimpana seuraajana. Se väittää myös, että Buharin ja muut vainotoimenpiteiden kohteeksi joutuneet bolševikkijohtajat olivat olleet peppureita alusta asti. Stalinia esitti ensimmäisessä elokuvassa *Semjon Goldštub* ja toisessa Mihail

Gelovani, joka erikoistui Stalinin rooliin elokuvasta *Velikoje zarevo* lähtien. Elokuvan uudesta versiosta (vuodelta 1956) Stalin on poistettu leikkaamalla ja jälkiäänittämällä. Myös viittaukset bolševikkien salaliittoon on poistettu. Alkuperäistä versiota on Venäjällä esitetty tämän jälkeen vasta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen.

SNS I:n syksyllä kirjoitetussa toimintakertomuksessa kerrottiin *Lenin vuonna 1918* -elokuvan esityksiä olleen kaksi, joissa oli yhteensä noin 800 elokuvan erikoisen lämpimästi vastaanottanutta katsojaa (Toimintakertomus ajalta 22.5.–1.11.1940. SNRYS, KansA). Näytökset olivat samana päivänä 21.7. klo 12 ja klo 14. Ne olivat puhelin-kuuntelua harjoittaneen Valtiollisen poliisin tiedossa. Näytöksiä edeltävänä päivänä seuran toimistoon tuli useita asiaa koske-

via tiedusteluja. Kyselijöille kerrottiin, että jäsenkorttia vastaan saa ostaa yhden lipun viiden markan hintaan. Samana päivänä seuran toimistolta soitettiin myös Neuvostoliiton suurlähetystöön ja kysyttiin, montako lippua lähetystö tarvitsee näyttökseen. Lähetystöstä ilmoitettiin tarvittavan 12 lippua ja tiedusteltiin myös, saatiinko esityslupa (Asiamappi 2296. EK-Valpo, KA). Elokuvan esityksiä varten painettiin myös esite, joita päätyi myöhemmin laatikollinen Valtiollisen poliisin haltuun (Luettelo Valtiollisen Poliisin hallussa SNS:lle kuuluvista papereista. SNRYS, KansA).

Helsingin poliisiviranomaiset olivat saaneet seuran ilmoituksen jäsennäytöksestä 17.7. ja kieltäytyneet aluksi myöntämästä lupaa esitykseen, sillä elokuvaa ei ollut tarkastutettu. Kun Valtion elokuvatarkastamon tarkastuspäätös sitten oli esitetty, oli poliisimestari myöntänyt luvan. Valtiollinen poliisi lähestyi esityksen jälkeen Helsingin keskuspoliisiasemaa ja neljättä poliisipiiriä. Tällöin ilmeni, että näissä esityksestä ei tiedetty mitään eikä poliisi siksi ollut näytöksissä läsnä (Ilmoitus 1352. Asiamappi 2998. EK-Valpo, KA). Järjestyspoliisi ei siis ilmeisesti ollut selvillä, kuinka vaarallisena suojelupoliisi piti Leniniä ja Stalinia Helsingin valkokankaalla. Mahdollisesti tapahtuman provokatiivisuutta lisäsi suojelupoliisin silmissä Suomen sisällissotavuosi 1918 elokuvan nimessä. Seuran sanomalehtipalvelu tiedotti 18.7. lyhyesti tulevasta elokuvaesityksestä. Puheenjohtaja Mauri Ryömän 19.7. allekirjoittama tarkastusanomus *Lenin vuonna 1918* -elokuvasta oli samana päivänä käsitelty filmitarkastamossa ja elokuva hyväksytty esitettäväksi suljetussa seurassa. Elokuvan sisällöksi hakemus ilmoittaa historiallisen näytelmän, eikä tekstityksistä ole mainintaa (Tarkastus 23 419/19.7.1940. VET, KA).

Heti näytöksiä seuranneena päivänä kerrottiin Neuvostoliiton radiossa seuran elokuvanäytöksestä, ”jossa esitettiin Leniniä ja Stalinia vuonna 1918” (Ote Valtioneuvoston Tiedoituksen katsauksesta No 273 B. 23.7.1940. Asiamappi 2296. EK-Valpo, KA). Myös Neuvostoliiton *Pravda*-lehti kirjoitti elokuvaesityksestä 23.7. ”Ulkomaankronikkaa”-palstallaan:

Helsingissä on esitetty elokuvaa ”Lenin vuonna 1918” ”Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran” toimesta. Näytännöt saavuttivat suurta suosiota, katsojat puhkesivat kättentaputuksiin Leninin ja Stalinin ilmestyessä valkoiselle kankaalle.” (*Pravda* 23.7.1940, sit. Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran lehdistöpalvelu. SNRYS, KansA.)

Myös Akateemisen Sosialistiseuran *Soihtulehti*, jonka toimiston yhteydessä myös SNS piti toimistoaan, esitteli seuran toimintaa elokuun 1940 numerossaan ja mainitsi seuran ensimmäisen jäsenilleen järjestämän filminäytännön.

Elokuvan toisen esityspäivän piti olla keskiviikko 24. heinäkuuta, mutta poliisiviranomaiset kielsivät sen (Mauri Ryömän ja Lauri Vileniuksen lausunto raastuvanoikeudelle. SNRYS, KansA). Mauri Ryömä oli ottanut edellisenä päivänä yhteyttä Tampereelle ja pyytänyt hankkimaan sieltä elokuvateatterin seuraavaksi sunnuntaiksi. Tarkoitus oli järjestää suljettu jäsenesitys 28. heinäkuuta, koska filmi tuolloin olisi Ryömän mukaan vapaana (Asiamappi 2998. EK-Valpo, KA). Ryömä itse ei pysynyt enää kauan vapaana, sillä 30. heinäkuuta hänet ja seuran varapuheenjohtaja Lauri Vilenius pidätettiin ja määrättiin turvasäilöön syynä seuran nimissä eduskunnan puhemiehelle osoitettu kirje, jossa arvosteltiin maan hallitusta. Seuraavan parin viikon aikana seuran toiminta sai eniten näkyvyyttä katumellakoihin johtaneiden kokousten ja mielenosoitusten takia (Karttunen 1966, 70–71, 84, 97, 139).

Seuran jäämistöstä löytyy sen paikallisosastojen hyväksyttäväksi tarkoitettu pääministeri Risto Rytille osoitettu julkilausumaluonnos, jossa seura esittää vastalauseensa vainotoimille. Yhtenä vainotoimista mainitaan, että ”suljetun filminäytännön ovat poliisiviranomaiset mielivaltaisesti kieltäneet” (SNS:n julkilausumaluonnos. SNRYS, KansA). Ennen pidättämistään Ryömä oli eräiden muiden seuran johtokunnan jäsenten kanssa osallistunut kahteen Neuvostoliiton suurlähetystön Mars-elokuvateatterissa Punavuoressa järjestämään elokuvaesitykseen, joista jälkimmäisessä esitettiin Josif Heifitsin ja Aleksandr Zarhin tuore aikansa bolševistis–nais-emansipatorinen elokuva *Hallituksen jäsen* (*Tšlen pravitelstva*, NL 1940).

Lauri Kantola ja toinen venäjää taitavista suomalaisvieraista selostivat elokuvan suomeksi (Albin Ekmanin kuulustelupöytäkirja. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA).

Elokuun alusta voimaan tuli maan hallituksen antama asetus, jonka mukaan kokous- tai huvitilaisuuksia ei saanut panna toimeen ilman lääninhallitukselta saatua lupaa. Lupa oli evättävä muun muassa, jos tilaisuus todennäköisesti aiheuttaa vaaraa valtakunnan turvallisuudelle (HS 2.8.1940). Asetusta pidettiin SNS:aa vastaan suunnattuna ja sen toiminnasta johtuneena. Heinäkuun viimeisenä päivänä *Helsingin Sanomat* oli vaatinut kurin ja järjestyksen kiristämistä. Seuran toimintaan viitaten mutta sitä nimeltä mainitsematta lehti kutsui kansan ja valtiovallan vaikeuksista hyötymään pyrkiviä tahoja kansan vihollisiksi ja julisti, ettei kansallista yhtenäisyyttä horjuttamaan pyrkiviä ”viidensia kolonna” tulla maassa sallimaan (HS 31.7.1940).

Lisää filmejä tulossa

Seuran kiertokirjeen mukaan Lenin-elokuvan toinen esitys kiellettiin vedoten seuran rekisteröimättömyyteen. Kirje kertoo kuitenkin tulevaisuudensuunnitelmista:

Tulossa on useita filmejä, mm. kulttuurifilmi Tretjakowin Galleriasta, filmi suuren säveltäjän Tšaikovskyn elämästä sekä Papanini-filmi. Toivomme, että filmien esitys lähitulevaisuudessa saadaan järjestetyksi. (SNS:n kiertokirje jäsenille No. 3. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA).

Tarjolla olisi siis ollut tuoreeltaan kolme populaaritieteellisen elokuvan lajityyppiin kuuluvaa filmiä.² Elokuvatarkastamossa näitä elokuvia ei kuitenkaan välirauhan aikana nähty.³

Elokuun 19. päivänä Valtiollisen poliisin tiedottaja tiesi kertoa kirjailija Hella Wuolijoen käyneen SNS:n johtokunnan jäsenten puheilla ja pyytäneen seuraa osallistumaan Suomen ja Neuvostoliiton väliin sivistys- ja kulttuuriohjelmaan, jota hän oli kertonut Suomen hallituksen alkaneen ylläpitää. Seuran johtokunnan jäsenet kuitenkin kieltäytyivät osallistumasta, koska eivät halunneet olla missään tekemisissä

”verenimijäin” kanssa (Ilmoitus 19.8.1940. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA). Kyseessä oli suomalais-ugrilaisen kansatieteen professori Albert Hämäläisen johtama Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurivuorovaikutusta suunnitteleva komitea, jonka pyrkimyksissä oli muun muassa elokuvien vaihto maiden välillä. Työ kilpistyi neuvostoliittolaisten passiiviseen vihamielisyyteen (Karttunen 1966, 108–109). Slavistikoulutuksen saanut Hämäläinen edusti niin sanottua valkoista Suomea: sisällissodassa hän toimi Pohjois-Hämeen rykmentin adjutanttina ja tulevassa jatkosodassa sotavankien kuulustelutyön tarkastajana (Mattila s.a. 242; Pimiä 2007, 207).

Samana elokuun 19. päivänä pidettiin seuran kulttuuritoimikunnan kokous Mauri Ryömän vaimon, kirjailija Elvi Sinervo-Ryömän asunnossa. Elokuva-asiat olivat kokouksen keskeinen sisältö. Arvo Turtiainen kertoi suomentaneensa VOKS:lta saadusta kirjallisuudesta muun muassa neuvostoelokuvaa käsittelevän kirjasen (Tuomas Lahtisen kirjoitus. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA). Kokouksessa kuultiin kutsu vierailulle Neuvostoliiton lähetystöön, ja elokuva-asia päätettiin ottaa siellä esille. Aprikoiitiin, että elokuvatarkastamo kieltää propagandafilmit, joten päätettiin pyytää puhtaasti taide- ja kulttuurielokuvia (SNS:n kulttuuritoimikunta, Tuomas Lahtinen kuulustelupöytäkirja. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA).

Lähetystövierailu toteutui elokuun 21. päivänä. Keskustelut pyörivät kirjallisuus- ja elokuva-asioissa. Vieraat vastaanottanut lähetystösihteeri Šumilov lupasi yhden elokuvan kahden viikon sisällä ja myöhemmin tarvittaessa lisää, kun esityspaikkakysymys on järjestynyt. Tuomas Lahtinen kertoi myöhemmin kuulusteluissa, että tulkin välityksellä käyty puolisen tuntia kestänyt seurustelu oli avutonta (ibid.). Vaikuttaa siltä, että lähetystössä ei kulttuuritoimikunnan kykyihin oikein uskottu.

Seuraavassa kulttuuritoimikunnan kokouksessa 26.8. keskusteltiin elokuvatuonnista Neuvostoliitosta. Pöytäkirjanpitäjänä kokouksessa toiminut Arvo Turtiainen ja toimikunnan jäsen Helmer Adler saivat tehtäväkseen tiedustella filmivuokraamoilta, olisivatko ne halukkaita ”määrätyin ehdoin”

ottamaan ohjelmistoonsa neuvostoliittolaisia elokuvia. Elleivät olisi, ryhtyisi seura perustamaan omaa vuokraamoaan. Seuran näkyvänä toimintana oli ollut Neuvostoliittoa esittelevien kirjasten julkaiseminen ja myyminen. Toimintaa päätettiin jatkaa julkaisemalla muun muassa kirjanen *Filmi Neuvostoliitossa*. Saatiin myös tieto, että seuralle oli tulossa kaksi kulttuurilyhytelokuvaa *Tretjakovin galleria* ja *Konserttilavalla*.⁴ Aune Laurikainen valtuutettiin heti tiedustelemaan elokuvateatteri Tenhoa niiden esityspaikaksi (SNS:n kulttuuritoimikunnan kokouspöytäkirja 26.8.1940. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA).

Seuraava kokous oli 9. syyskuuta. Tuolloin toimikunta oli muuttunut seuran johtokunnan alaiseksi jaostoksi, ja sen kokoonpanossa oli tapahtunut muutoksia. Esimerkiksi Elvi Sinervo oli vapautettu tehtävistään. Arvo Turtiainen selosti filmivuokraamokysymystä.⁵ Jaoston puheenjohtaja Maija Savutie-Myrsky ja kokouksen sihteerinä toiminut Tuomas Lahtinen velvoitettiin käymään lähetystössä kysymässä neuvostoelokuvia seuran käyttöön. Neuvostoelokuvaa käsittelevästä kirjasta ei pöytäkirjassa enää ole mainintaa (SNS:n kulttuurijaoston kokouspöytäkirja 9.9.1940. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA). Kokouksen jälkeisinä päivinä levitetyssä kiertokirjeessä mainitaan kulttuurityösuunnitelman lisäksi, että käsiteltävänä on kysymys neuvostoelokuvien esittämisestä ja teatterilevityksestä (Selostus Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran toiminnasta. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA).

Kaksi päivää myöhemmin Savutie-Myrsky ja Lahtinen kävivät lähetystössä, jossa kiireinen lähetystösihteerini lupasi, että filmejä tullaan järjestämään niin paljon, kuin seura tarvitsee. Muutama päivä myöhemmin Lahtinen kuitenkin pidätettiin ja suljettiin turvasäilöön. Lahtinen kertoi kuulusteluissa, että jaoston Savutie-Myrsky piti Elvi Sinervo-Ryömän ja hänen sisarensa Aira Sinervon erottamista epäluottamuslaukseena siihenastiselle toiminnalle ja pyysi itsekin eroa. Tällöin puheenjohtajaksi olisi määrätty jaoston uusi jäsen Kalle Kivilahti. Kokouspöytäkirjasta merkintää kritiikistä ja puheenjohtajavaihdoksesta ei löydy. Päämajan valvontaosastolla Lahtisen kertomuksen

tähän kohtaan on kuulustelupöytäkirjaan lisätty ilmeisesti vuonna 1942 alahuomautus: ”SKP-suunta otti tällöin ohjat käsiinsä syrjäyttäen ns. kulttuurikommunisteja” (SNS:n kulttuuritoimikunta, Tuomas Lahtisen kuulustelupöytäkirja. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA). Lahtisen mainitsema Kivilahti oli ilmeisesti SKP:n johdon ja etenkin Yrjö Leinon luottomies, punaupseeri Kaarlo Kivilahti, joka oli edellistalvena vapautunut vankilasta ja josta sodan jälkeen tuli punaisen Valpon apulaispäällikkö (Hakalehto 2001, 209). Meriitiksi kulttuurityöhön kävi ilmeisesti, että Kivilahti oli 1920-luvun lopulla toiminut Kommunistisen nuorisoliiton *Punainen Valonheittäjä* -lehden toimittajana.

Uusiin käsiin

Koska seuran rekisteröityminen ei edennyt, syksyllä tehdyssä uudessa toimintasuunnitelmassa esitettiin, että julkaisutoimintaa varten perustettaisiin kustannusosakeyhtiö, jonka toimintaan voitaisiin lisätä elokuvien ja äänilevyjen hankkiminen ja levitys Neuvostoliitosta. Elokuvateattereiden ostamistakin suunniteltiin edelleen (Suomen–Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran toimintasuunnitelma (Vuosikokouksen hyväksymä 1940). Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA). Myös SNS:n nuorisijaoston opiskelujaoston opiskeluohjelmassa mainittiin tutustuminen neuvostoelokuvaan (Opiskeluohjelma SNS:n nuorison opiskelulerhoille. Asiamappi 2996. EK-Valpo, KA). Toimintasuunnitelma hyväksyttiin seuran vuosikokouksessa lokakuun lopulla. Johtokunnan taholta ilmoitettiin, että Helsingissä on perustettu Kansankulttuuri-kustantamo, joka voisi helpottaa myös seuran toimintaa. Kustantamon tunnetuksi tekemistä päätettiin edistää. (SNS:n vuosikokouksen pöytäkirja 25.10.1940. Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA.) Kansankulttuuri pääsi aloittamaan toimintansa vasta jatkosodan jälkeen. Kirjojen lisäksi sen alaan kuuluivat äänilevyt, mutta neuvostoelokuvan levityksen Suomessa tulivat hoitamaan muut tahot.

Seuran toinen ja viimeinen tarkastushakemus elokuvatarkastamolle on päivätty ja hyväksytty 15. marraskuuta. Elokuva oli Eduard Penttilin vuotta aiemmin Neu-

vostoliitossa ensi-iltansa saanut *Hävittäjät*⁶ (*Istrebiteli*, NL 1939), joka hyväksyttiin esitettäväksi suljetussa seurassa (Tarkastus 23 558. VET, KA). Hakemuksen oli allekirjoittanut vuosikokouksessa johtokuntaan valittu Mirjam Tiilikainen, ja seuralla oli nyt myös leimasin käytössään. (Valposta ei leimasinvalmistajalle suostuttu antamaan selvää ohjetta, saako leimasinta valmistaa vai ei.) (Asiamappi 2995. EK-Valpo, KA.) Lomakkeen kysymykseen, hyväksyykö hakija mahdolliset leikkaukset, vastaus oli kielteinen. Seuraavana päivänä seuran toimistolta oli Lempi Vilenius soittanut teatteriin ja varannut sen kahta, viikonloppuna 23.–24.11. tapahtuvaa näytäntöä varten. Hinnaksi sovittiin 500 markkaa. Valpossa on kirjatessa ajateltu teatterin mahdollisesti olevan Koiton talolla ja kyse ehkä olevan teatteriesityksistä (ibid.). Puhelinkeskustelussa keskiviikkona 20.11. Lempi Vilenius kertoi, että seuralla oli ”kiva filmi täksi viikoksi, mutta poliisi kielsi sen näyttämisen” (ibid.).

Viikkoa myöhemmin päivätyssä kirjeessään Tenho-Filmi-niminen levitysyhtiö anoi Valtion filmitarkastamolta, että *Hävittäjät* hyväksyttäisiin esitettäväksi kaikkialla Suomessa julkisissa elokuvanäytännöissä. Hakemukseen tehdyn merkinnän mukaan filmi on hyväksytty 15 %:n verolla myös lapsille. Vuoden 1940 viimeinen neuvostoelokuva tarkastushakemus on päivätty 28.11.1940. Kaupparekisteriin 15.11.1940 merkitty Oy Continental Import Export Ab on pyytänyt tarkistettavaksi Alexandr Roun satuelokuvan⁷ *Noiduttu morsian* (*Vasilisa prekrasnaja*, NL 1940). (Tarkastus 23 593. VET, KA.)⁸ Kun Kiertue-elokuvateatteri Tenho-Filmi-nimeä käyttänyt levittäjä oli ilmeisesti myös uusi filmivuokraamo, näyttää siltä, että neuvostoelokuvan levittäjiksi Suomeen oli ilmestynyt kaksi uutta toimijaa.

Ensimmäinen seuran *Kansan Sanomat* -lehti julkaistiin vasta 2. syyskuuta 1940 muun muassa kirjapainojen kieltäytymisen vuoksi. Lehdessä oli tekijänimetön arvostelu⁹ Ivan Pravovin ja Olga Preobraženskajan elokuvasta *Stepan Rasin* (NL 1939). Arvion mukaan kyseessä on luonnollisesti mielenkiintoinen ja tarpeellinen filmi. Arvio ilmestyi yli viisi kuukautta etuajassa, sillä Suomen ensi-iltansa tämä 1600-luvun kasakkakapinallisjohtajasta kertova, Continental Filmin levittämä

elokuva sai 9.2.1941 Rea-elokuvateatterissa. (Tarkastus 23 701/28.2.1941. VET, KA.)

Seura ehti myös levittää monisteina Elvi Sinervon suomennoksia Isaak Dunajevskin lauluihin Grigori Aleksandrovin musikaalielokuvasta *Iloiset pojat*¹⁰ (*Vesjolyje rebjata*, NL 1934). *Nuorisomarssi* uhkuu taisteluhaluja, vaikka ”Meilt ilon tahtovat valtiaat viedä ja yöhön tunkea orjuuden”. Toinen, pelkästään *Iloiset pojat* -nimellä merkitty sanoitus on suomennos elokuvan tunnuslaulusta *Marsš vesjolyh rebjat*¹¹, jonka lopussa seuran jäseniä ilmeisesti elähdyttäneellä tavalla todetaan: ”Tulilinjilla neuvostomaata oomme puoltamaan valmiina näin”.

Seura lakkautettiin virallisesti jouluaaton-aattona 1940. Seuran periaatteellisimpana vikana viranomaisten silmissä oli, että he näkivät sen salaisena tarkoituksena Baltian maiden miehityksen kaltaisen tilanteen mahdollistamisen Suomessakin. Siksi viranomaiset pyrkivät estämään sen kaiken toiminnan elokuvaesityksiä myöten. Seura puolestaan katsoi, että sen toimintaa olisi arvioitava sellaisena kuin se todellisuudessa esiintyy. (Karttunen 1966, 102–103.) Vaikka yritykset neuvostoelokuvan levityksen suhteen olivat olosuhteisiin nähden kohtuulliset, sai seura toiminta-aikanaan tälläkin saralla varsin vähän näkyvää aikaan. Silti se loi merkittäviä ituja sotien jälkeiselle neuvostoelokuvan suuremman suosion kaudelle Suomessa.

Viitteet

¹ Mihail Rommin Lenin-elokuvien lisäksi ilmestyivät syksyllä 1938 Sergei Jutkevitsin *Kiväärimies* (*Tšelovek s ružjom*, NL 1938), Mihail Tšiaurelin Gruusian SNT:ssa ohjaama *Velikoje zarevo* (NL 1938) ja keväällä 1939 Leonid Traubergin ja Grigori Kozintsevin Maxim-tilogian viimeinen osa *Myrskylintu* (*Vyborgskaja storona*, NL 1939). Rommilla oli aikomus tehdä Lenin-sarjaan kolmas osa, mutta hanke haudattiin, sillä Romm ei voinut kuvitella tekevänsä sitä kenenkään muun näyttelijän kuin Štšukinin kanssa (Romm 1939, 66).

² Mahdollisesti elokuvat olivat Vladimir Nikolain (1897–1971) populaariteettillisen elokuvan merkki-teos Gosudarstvennaja *Tretjakoovskaja galereja* (Lentehfilm 1939), Jakov Mirimovin (1908–1978) säveltäjän satavuotisjuhlaelokuva *Tšaikovski* (Mostehfilm 1940) ja Marija Kligmanin (1908–1994) *Pokorjonnyi poljus* (Lentehfilm 1940) napatutkija Ivan Papaninista.

³ Sodan jälkeen Continental Filmi tarkastutti elokuvan *Tshaikovski*, jonka valmistajaksi kuitenkin oli merkitty vientiorganisaatio Sojuzintorgkino (Tarkastus 25810 / 13.9.1945, VET, KA).

⁴ Jälkimmäinen oli mahdollisesti Semjon Timošenkon (1899–1958) monenlaista filmattua estradiviihdettä sisältävä pitkä elokuva *Kontsert na ekrane* (Lenfilm 1940).

⁵ Tästä pöytäkirjaan jäi vain merkintä ”ei ole käynyt vuokraamassa”.

⁶ Seikkailuelokuva kertoo puna-armeijan ilmavoimien uusien hävittäjälentokoneiden koelentäjistä Sergeistä ja Nikolaista ja heidän yhteisestä ihastuksestaan Varjasta. Löyhästi elokuvan pohjalta on Venäjällä ilmestynyt kaksi kautta samannimistä televisiosarjaa vuodesta 2013.

⁷ Ensimmäinen fantasiaelementtejä sisältänyt suuren budjetin pitkä neuvostoelokuva. Satuelokuvajalityyppi salli tiukkanakin sosialistisen realismin tulkinnan aikana onnellisimmissa tapauksissa tällaiset poikkeukset.

⁸ Suomenkielinen nimi on muutettu 26.2.1941 muotoon *Lumottu morsian*. Tällä nimellä se sai ensi-iltansa Rea-elokuvateatterissa 2.3.1941. Elokuva ei perustu samannimisen kansansatuun vaan toiseen, *Sammakkoprinsessa*-nimiseen, joka Aarne-Thompsonin luokittelujärjestelmässä edustaa tyyppiä eläinmorsian (AT 402).

⁹ Lehden toisessa, pääosin takavarikoidussa numerosa elokuvista ei puhuta, ja kolmas numero ei koskaan päätynyt paperille asti.

¹⁰ Elokuvan Suomen teatteriensi-ilta oli 9.12.1934. Sotien jälkeen levittäjänä toimi Continental Filmi, joka painatti elokuvasta elokuvaesitteen 1945. Suomenosmonisteita päätyi poliisin takavarikoimaksi aina Lappia myöten.

¹¹ Elokuvassa laulun laulaa pääosaesittäjä, Stalinin suosikkiesiintyjänä tunnettu estraditaiteilija Leonid Utjosov.

Lähteet

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

Valtion elokuvatarkastamo (VET)

Etsivä keskuspoliisi – Valtiollinen poliisi (EK-Valpo)

Kansan arkisto (KansA)

Suomen–Neuvostoliiton Rauhan ja Ystävyyden

Seura (SNRYS)

Lehdet

Helsingin Sanomat 1940

Kansan Sanomat 1940

Soihtu 1940

Tutkimuskirjallisuus

Hakalento, Ilkka (2001) *Yrjö Leinon salattu kujanjuoksu: Oliko ministeri kaksoisagentti?* Huhmari: Karprint.

Karttunen, Sakari (1966) *Ystävyyys vastatuulella: Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran myrskyinen taival vuonna 1940*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Mattila, Jukka I. (n. 2012) *Reserviupseerit vapaussodan armeijassa 1918*, <http://www.jukkamattila.net/Reserviupseerit_1918.pdf> (linkki tarkistettu 6.7.2015).

Miller, Jamie (2010) *Soviet Cinema: Politics and Persuasion under Stalin*. Lontoo, New York: I. B. Tauris.

Pimiä, Teuvo (2007) *Sotasaalista Itä-Karjalasta: Suomalaisutkijat miehitettyillä alueilla 1941–1944*. Jyväskylä: Ajatus Kirjat.

Romm, Mihail (1939) ”Rabota Štšukina nad obrazom Lenina”. Teoksessa *Obrazy Lenina i Stalina v kino: sbornik statei*. Goskinoizdat, 49–67.